

תורה ומדינה הלכה למעשה - מקומו של עורך הדין במשפט העברי

- המשנה במסכת מכות מביאה מספר דינים הנוגעים לעדים. בסופה מובאת דרשה מהפסוק "ע"פ שנים עדים" - שלא תהא הסנהדרין שומעת דברי העד מפי מתורגמן, אלא מפי העד מעצמו. מדברי המשנה עולה, כי איסור זה הינו גזרת הכתוב מהפסוק הנ"ל. ציטוט מדויק של אמירה זו מופיע גם בדברי רבי יוחנן במסכת סנהדרין, אשר מביא רשימה של מעלות אשר צריכות להיות לדיינים היושבים בסנהדרין, כאשר אחת מדרישות אלו הינה שליטה בשבעים לשון. דרישה זו נובעת, מן הסיבה שישנו איסור על הסנהדרין לשמוע את דברי העדים מפי המתורגמן. לכאורה עולה השאלה, מדוע רבי יוחנן מתעלם מדברי המשנה המפורשת המובאת לעיל, ומביא את האיסור של שמיעת העדים ע"י מתורגמן, כאמירה וחיידוש שלו עצמו, בעוד שלמעשה המשנה הנ"ל מביאה איסור זה מילה במילה. בנוסף לכך קשה, מדוע המשנה טורחת לבסס איסור זה על הפסוק "ע"פ שנים עדים", בעוד שרבי יוחנן לכאורה אומר את דבריו כאמירה הנובעת מסברא, שהרי לא מביא פסוק לכל רשימת הדרישות, שלדעתו צריך לעמוד בהם כל דיין היושב בסנהדרין. רש"י על דברי ר' יוחנן מסביר, שהסיבה שישנו איסור של שמיעת העדות מפי המתורגמן הינה, חיוב שמיעת העדות ע"י הסנהדרין באופן ישיר, ולא ע"י עדים ששמעו העדות מפי העדים, ומעבירים אותה הלאה, כפי שמכונה הדבר בדברי הגמ' והפוסקים "עד מפי עד". איסור עד מפי עד נובע מהפסוק הנ"ל - "ע"פ שנים עדים". לעומתו הנימוקי יוסף על המשנה במסכת מכות אומר, שהסיבה לכך שאסור לשמוע את עדות מפי המתורגמן, אינה מגזרת הכתוב הנ"ל, אלא משום שכאשר הדיינים לא שומעים את העדות מפי העדים עצמם, עלולה העדות להיאמר בצורה כזו, שאינה נאמנת למקורה. באופן זה, לא יוכלו הדיינים להסתמך על דברי המתורגמן, שמא משנה הוא במקצת מלשון העדות. בנוסף מביא הנימוקי יוסף שלא ניתן לדיינים לחקור העדים בצורה טובה, כאשר ישנו מתורגמן ביניהם. נראה ששני ההסברים של בעל הנימוקי יוסף אומרים את אותו היסוד - איסור הסתמכות על המתורגמן, הינו משום חשש שמא הדין לא יהיה דין צדק, ולא תצא האמת לאור. אולם קשה על דבריו, שהרי המשנה במכות, עליה אומר הנימוקי יוסף את דבריו, אומרת במפורש שהסיבה הינה גזרת הכתוב, אם כן מדוע אינו מביא סיבה זו, ומעדיף להסתמך על דברי הסברא הנ"ל. גם על רש"י קשה, מדוע מביא בדברי רבי יוחנן את גזרת הכתוב, בעוד רבי יוחנן אינו מביאה כלל כאמור לעיל.
- נראה לומר, שרבי יוחנן מביא אמנם את אותו האיסור של שמיעת העדות מפי המתורגמן ע"י הסנהדרין, אך מביא זאת מנקודת מבט אחרת לגמרי מאשר המשנה במכות. ניתן להבין, הן את דברי רבי יוחנן, והן את דברי המשנה במכות, ע"פ עקרון "דבר הלמד מעניינו". המשנה במכות כאמור עוסקת בהלכות הנוגעות לעדים זוממים, ואגב זאת מזכירה את האיסור לשמוע את העדות מפי של המתורגמן, כלומר עיקר עיסוקה של המשנה הינו בעדים. לעומת זאת, רשימת הדרישות של רבי יוחנן כלפי הדיינים היושבים בסנהדרין, אינה עוסקת בדיני עדים כלל אלא בדיני דיינים. לכן ניתן להבין שרבי יוחנן מוסיף על דברי המשנה, שאמנם אין לשמוע את העדות מפי המתורגמן, אלא ישירות מפי העדים, אך אין לראות זאת רק כבעיה בעדות, ואין לומר שזהו עוד פסול הקיים בהלכות עדות ומצטרף לפסולי עדות המוכרים כגון: פסול מחמת קירבת משפחה, פסול מחמת עוברי עברה וכדומה, אלא יש בכך בעיה בניהול הדיון בבית הדין. ממילא אומר רבי יוחנן, שהדרישה באי קבלת עדות זאת הינה כלפי הדיינים, שהינם המופקדים על ניהול דיון משפטי ישיר והגון החותר לאמת. נראה שזו הסיבה שרש"י אינו מביא את הטעם של החשש מפני שינוי העדות בשוגג או במזיד ע"י המתורגמן כדברי הנימוקי יוסף, אלא מביא את גזרת הכתוב, האומרת שאסור לקבל עדות "עד מפי עד". רש"י בדבריו הקדושים מכוון אותנו להבנה הנ"ל, שרבי יוחנן מוסיף על דברי המשנה במכות את העובדה, שאין בכך רק פסול בעדים מצד עצמם, אלא פסול בניהול הדיון. לכן רש"י לא מביא את דברי הנימוקי יוסף, שמהם ניתן להבין לכאורה, שהבעיה הינה בכך שהעדים לכשעצמם פסולים לעדות כאשר הפסולים, משום שיש חשש שקר בעדות באופן זה של שמיעה מפי המתורגמן. רש"י אינו חולק על הבנת הנימוקי יוסף. שהרי במקום אחר מביא, שהחשש הינו שהדברים אינם מדויקים דיו כאשר נאמרים הם ע"י המתורגמן. אלא שרש"י רוצה בדבריו להדגיש, מה מוסיף רבי יוחנן על הבנה פשוטה זו, העולה מהמשנה. לכן מביא הוא את גזרת הכתוב, שעניינה איסור קבלת העדות באופן זה, בלא כל עיסוק בשאלה האם העדות נכונה או לא, ע"מ שנבין כי עיקר הבעיה בשמיעת העדות באופן זה הינה הפסול הקיים בעצם הדיון, ולא פסול בעדים עצמם. לעומת זאת, מהנימוקי יוסף נראה, שאינו נדרש כלל לשאלה מה מוסיף רבי יוחנן על דברי המשנה. נראה שהוא מבין את דברי רבי יוחנן כפשוטם, שאכן אין הוא מוסיף דבר על דברי המשנה, ואומר את דבריו בעניין איסור שמיעת העדות מפי המתורגמן, רק בדרך אגב שהזכיר מספר קריטריונים בהם צריך לעמוד כל דיין מהסנהדרין, ובכלל זה גם שליטה בשבעים לשון.

- ע"פ הבנת רש"י הנ"ל, יש לשאול מניין לרבי יוחנן חידוש זה, שהבעיה אינה רק בפסול העדים, אלא בניהול הדיון. נראה שרבי יוחנן מבין את חידושו מדברי המכילתא, שם מובא במפורש איסור השמיעה מפי המתורגמן מדברי פסוקים שאינם מובאים בדברי המשנה. מהמכילתא מובן שישנו איסור שמיעה מפי המתורגמן ע"פ הפסוק מדבר שקר תרחק, וכן מהפסוק עד האלהים יבוא דבר שניהם. מבין מכך רבי יוחנן שהבעיה בשמיעה מפי המתורגמן הינה לא בפסול העדים, כפי ששמענו מהמשנה במכות, אלא בסדרי הדין הראויים בבית הדין, ע"מ להגיע לחקר האמת.
- לכאורה החילוק שחילקנו בין הבנת הנימוקי יוסף לבין הבנת רש"י בסוגיה, נראה כחילוק מופשט בלבד. שהרי בין אם נומר שהבעיה בשמיעה מפי המתורגמן, הינה בעייה בפסולה של העדות, כדין שאר פסולי עדות, ובין אם נומר שהבעיה הינה פסול בסדרי הדין ביחס לדיינים עצמם, בסופו של דבר יש לפנינו עדות פסולה, שלא ניתן להתייחס אליה. אם כן, מהי ההשלכה של מחלוקת זו. נראה לומר שאין במחלוקת זו מחלוקת עיונית בלבד, אלא השלכה מהותית. לפי הבנת רש"י כפי שהסברנו, הבעיה הינה פסול בסדרי הדין, ולא רק בעדות הפסולה. נמצא שישנה בעיה מהותית לשמוע כל טענה באשר היא בשיטת "טלפון שבור", דהיינו שלא ישירות מפי הטוען בעצמו, אלא ע"י מתורגמן, או כל אדם אחר. ממילא מדבריו עולה, שגם בעלי הדין עצמם אינם יכולים להשמיע את טענותיהם בפני בית הדין ע"י מתורגמן. לעומת זאת, במידה והבעיה הינה פסול העדות ותו לא, ממילא בעלי הדין יכולים להשמיע טענותיהם ע"י מתורגמנים, שהרי אין בכך עדות אלא טענות בעלמא. נמצא שמחלוקת הראשונים, בהבנת הגמ' במכות, העוסקת בשני דוברי שפות זרות שאמרו את דבריהם לפני רבא ע"י מתורגמן האם מדובר בשני עדים או שני בעלי דין, תלויה בהבנה בדברי רבי יוחנן הנ"ל. האם מוסיף הוא על דברי המשנה כדברי רש"י, או מביא את דברי המשנה כלשונם. הפרישה בהסברו לדברי הרמב"ם, הנוקט בדעת הסוברים, שגם בעלי הדין אסורים לטעון טענותיהם ע"י מתורגמן, מחדד את דברינו הנ"ל ואומר, שלמעשה כל האיסור מכוון לחלוטין רק כלפי הדיינים. עד כדי כך שע"פ דיוקו בדברי הרמב"ם, אם בעלי הדין מיוזמתם רוצים לטעון טענותיהם ע"י מתורגמנים, אשר דיבורם רהוט יותר, ויוכלו להביא את כלל טענותיהם בצורה מסודרת, מותר הדבר, ואין בכך כל איסור בדברי המשנה. רק כאשר הדיינים מיוזמתם רוצים לשמוע טענות העדים ובעלי הדין ע"י מתורגמנים, הדבר אסור. מדבריו עולה אחד ההבדלים המהותיים בין סדרי הדין במשפט העברי, לנהוג כיום במשפט האזרחי, כאשר באחרון ישנו חיוב מצד המערכת לשכור ולמנות עורך דין, דבר המנוגד לדיני תורה, כפי שאנו רואים בסוגייתנו. לעומת זאת, גם במשפט העברי אם רוצים בעלי הדין לטעון טענותיהם בפני הדיינים ע"י מתורגמנים, אשר הינם מקצועיים ורהוטים יותר הרשות בידם, אך כמובן שאין לחייבם לעשות כן. השו"ע הביא את דברי הרמב"ם להלכה. ע"כ, אסור מעיקר הדין לשמוע גם את טענות בעלי הדיינים ע"י מתורגמנים, ובוודאי שאין לכפות זאת על בעלי הדין.
- לכאורה תמוה מדוע רש"י מביא כמקור לדבריו, שהאיסור לשמוע מפי המתורגמן, הינו מדין עד מפי עד, לימוד שעוסק כולו בעדות, ונובע מהפסוק המובא במשנה במכות - "ע"פ שנים עדים". הרי כפי שהסברנו, כל רצונו של רש"י הינו להסביר מה מוסיף רבי יוחנן על המשנה הנ"ל, אם כן מדוע מביא הוא את הטעם, שהמשנה בעצמה מביאה כגזרת הכתוב. היה מתאים יותר לכאורה, שיביא את הפסוק שמהווה מקור לרבי יוחנן כמובא במכילתא - "עד האלהים יבוא דבר שניהם". נראה שרש"י מבין מכך שרבי יוחנן בעצמו לא מביא פסוק זה בדבריו, שאין התוספת המובאת בדברי רבי יוחנן על המשנה במכות נובעת מהפסוק ממש, אלא כאסמכתא בעלמא. והדבר מסתבר, שהרי לשון הפסוק ע"פ פשטו כלל לא עוסק במתורגמן, אלא בכך שיש להביא את הטענות לבית המשפט, בפרט שמלשון המכילתא עולה, שגם הפסוק "מדבר שקר תרחק" מהווה מקור לדין זה, ושם ברור שאין זו כוונת הפסוק בלבד. שהרי מובאים שם פרשניות רבות לפסוק כללי זה, המורה לנו עניין מהותי ועקרוני בדבר חובתנו להתרחק משקרים. לכן רש"י אינו מביא את הפסוק במכילתא. משום שלהבנתו רבי יוחנן אמנם מסתמך על פסוק זה, אלא שאין איסור שמיעה מפי המתורגמן עולה מדין תורה, ישירות ופסוק זה הינו רק קרא אסמכתא בעלמא. דהיינו איסור שמיעת העדים מפי המתורגמן, אסור מדיני תורה ע"פ הפסוק "ע"פ שנים עדים" כמובא במשנה. אולם איסור שמיעת בעלי הדין ע"י מתורגמן אסור רק מדברנו, והפסוקים במכילתא הרומזים לאיסור זה הינם רק אסמכתא בעלמא. רש"י רצה להדגיש, שדברי רבי יוחנן, לפיהם האיסור על בעלי דין להביא את דבריהם בפני בית הדין ע"י מתורגמנים, אינו מדין תורה אלא מדברנו בעלמא. אי לכך, כיוון שכל דבריו הינם להוציא מדברי הנימוקי יוסף, לפיהם האיסור הינו רק בעדים ולא כלפי הדיינים, אינו מביא את הפסוקים המופיעים במכילתא. לבל נטעה ונחשוב, שדין זה הינו מדין תורה.

- ע"פ יסוד זה, שאיסור שמיעת טענות בעלי הדין ע"י מתורגמנים הינו רק מזרע, מבארים הב"ח והרדב"ז, שכאשר ישנו אילוף מסוים, מותר לשמוע את הטענות ע"י מתורגמנים, משום שכל האיסור הינו מזרע, ובאופן שישנו אילוף לא גזרו חכמים איסור זה. סברת האיסור, כפי שמסבירו הרדב"ז, הינה משום שבעל הדין לא מעיז לטעון טענות שקריות לחלוטין בבית הדין, בעוד עורך דינו מעיז ומעיז.
- הראשונים מבינים שישנם שני אפשרויות להיעזרות בעורכי דין ומתורגמנים למיניהם. אפשרות אחת הינה באופן שבעל הדין נותן לעורך הדין ייפוי כח לטעון הטענות בשמו, כאשר בעל הדין עצמו כלל לא מגיע לבית הדין. ישנו מצב נוסף שבעל הדין נוכח בבית הדין, ובכ"ז עורך הדין טוען בשמו טענותיו. מדברי הר"ן עולה ששני המצבים הינם זהים מבחינת יחס דיני התורה כלפיהם. דהיינו, לדעה הסוברת שמותר לבעלי הדין להיות מיוצגים ע"י אדם אחר בבית המשפט, לא משנה אם הם נוכחים בדיון או לא, מותר הדבר. לדעת הסוברים שמעיקר הדין אסור לבעל הדין להיות מיוצג בבית הדין אסור לו הדבר, בין אם הוא נוכח בדיון ובין אם לאו. לעומתו הריטב"א סובר, וכן מבין הדרכי משה (הרמ"א) להלכה, שישנו הבדל מהותי בין המצבים. כאשר אדם אינו נוכח בדיון, ממילא אין כל סיבה, לא לאפשר לו להיות מיוצג ע"י אדם אחר, שהרי דומה הדבר לאדם שלא יכול לטעון טענותיו כראוי, מפאת קשיי שפה שיש לו, לכן מותר הדבר. לעומת זאת, הדבר אסור כאשר בעל הדין נמצא בבית הדין, או אז עולה החשד ביתר שאת ששכר את שרותי עורך הדין, רק ע"מ לטעון טענות של שקר במקומו, כי הוא אינו מעיז, ואינו מסוגל לטעון אותם, שזוהי כזכור הסיבה לגזרת חכמים לאיסור ייצוג בעלי הדין ע"י עורך הדין.
- ע"פ דברינו מובן גם החילוק בין תובע לנתבע, בדבר יכולתם למנות עורך דין שיטען בשמם. התובע, גם אם ינסה לשקר בכל מקרה צריך הוא להביא הוכחות חותכות לדבריו, לכן אין כל סיבה שימנע מלהיעזר בעורך דין, שכל כוונתו לעזור לו להביא את הוכחותיו לבית הדין. בעוד שהנתבע לא מביא דבר, למעט חזקת חפותו שצריכה להיות מוכחת בבית דין. חלק גדול מיכולת הוכחה זו הינה, ע"י שמיעת דבריו וטענותיו, שהרי לא צריך להביא כל הוכחות לדבריו, רק לבטל את הוכחותיו של התובע. לכן מעיקר הדין אינו יכול למנות שליח לטעון במקומו. ע"פ הבנה זו, ניתן להסביר את דברי הפוסקים, אשר מביאים בהסברם לחילוק בין התובע לנתבע, טיעון שאינו קשור לנידון דידן. הסיבה שאסרו חז"ל להיעזר בשליחים ומתורגמנים הינה, משום חשש שקר ועיוות הדין. אם כן מה מועיל בכך שהתובע יכול להקנות דבר מה לשליחו ולכן יכול לטעון במקומו, והנתבע אינו יכול, הרי בשני המקרים ישנו חשש שקר. אלא הוא שהסברנו, ההקנייה שמקנה התובע לשליחו, הינה עצם העובדה שהחשש מפני השקר שלו פוחת, שהרי בכל מקרה צריך להביא ראיות לדבריו, לכן למעשה לא מקנה לו את טענותיו, אלא מקנה לו את ההוכחות והראיות שביא בשמו. לעומת זאת, הנתבע מקנה רק את טענותיו ותו לא, דבר בעייתי מאוד, משום חשש השקר הקיים בטענות הנטענות ע"י בא כוחו כאמור. אולם, כמבואר בדברי הסמ"ע, גם על התובע הטילו מגבלות מסוימות בדבר מינוי עורך דין כאשר הינו נוכח בבית הדין, שהרי גם אצלו במצבים מסוימים ישנו צורך בשמיעת דבריו, ולא רק בהבאת הוכחותיו לבית הדין. אם הינו נוכח, אין כל סיבה שעורך דינו יענה במקומו.
- אחר כל זאת מסבירים הפוסקים, שכיום נהוג להיעזר בעורך דין בין לצורך התובע ובין לצורך הנתבע, גם כאשר בעלי הדין עצמם נוכחים בבית הדין. היתר זה לכאורה מנוגד לכל דברינו עד כה, שהרי חז"ל אסרו מזרע שימוש בעורך דין בין על התובע ובין על הנתבע כאשר שניהם נוכחים בבית הדין. אלא שמאחורי דברי הש"ך, אשר מליץ זכות בעד המנהג הסותר לכאורה דין תורה, עומדת ההבנה שלמעשה המנהג נובע מכח העובדה, שאין כל יכולת לבעלי הדין להביא את דבריהם בצורה מסודרת בפני הדיינים. ממילא כשם שמותר להעמיד מתורגמנים כאשר ישנם קשיי שפה, כך גם מותר להעמיד מתורגמנים מקצועיים-עורכי דין שיתנו ייצוג משפטי לאנשים שאינם מבינים בסדרי המשפט, ולעיתים עלולים, מרוב התרגשות ולחץ, לא לטעון את כל טענותיהם. לכן אין שום סיבה לא לאפשר גם לתובע וגם לנתבע להיעזר בעורכי דין, אפילו שהינם נוכחים בדיון, כדין היתר שימוש במתורגמן כאשר ישנם קשיי שפה.
- נראה שחז"ל, בנתינת האפשרות לייצוג משפטי בבית הדין הלכה למעשה מחד, ומאידך מעיקר הדין אוסרים זאת, ממצעים בין שני יסודות חשובים, שצרכים להילקח בחשבון בבית הדין. עקרון ראשון הינו השאיפה לחיבור בלתי אמצעי, עד כמה שניתן, בין מנהל הדיון- הדיין לבין בעלי הדין, ע"מ למנוע אי דיוקים ושקרים, אשר עלולים להתקיים כתוצאה מתקשורת בלתי ישירה. כתוצאה מעיקרון זה אומרת הגמ', שאין להשתמש בעורכי דין. מאידך גיסא, למרות דברי הגמ' המוחלטים, מתוך הבנה שאיסור זה ביחס לבעלי הדין הינו מזרע בלבד, ולכן כאשר ישנו אילוף מסוים, חז"ל לא גזרו על איסור זה. הסיבה לאי הגזרה במקום הצורך הינה עיקרון נוסף שצריך להילקח בחשבון, האומר שיש להנגיש את מערכת המשפט לכל דורש ומבקש צדק ויושר,

ולנסות לעקוף את כל הברוקרטיות. לכן אע"פ שיכול להיווצר מצב של אי דיוקים כתוצאה משימוש במתורגמנים ועורכי דין שונים, בכ"ז התירו חז"ל שימוש בעורכי דין במקום הצורך בגלל עקרון זה. המיצוע בין שני עקרונות אלו בא לידי ביטוי בדברי הגמ' והראשונים, בדבר אדם הבא בהרשאה, היינו עורך דין של ימינו. מחד גיסא הגמ' אומרת שאדם הבא בהרשאה- עורך דין "לא טוב עשה בעמיו", מפני שבכך מרחיק את האמת והצדק ע"י אי דיוקים ושקרים למיניהם. לעומת זאת אומרים הראשונים, וכן נפסק בשו"ע, שכאשר ישנו צורך, לא רק שאין איסור לייצג אדם בבית משפט, אלא שיש מצווה בדבר. שהרי יש בכך משום עשיית חסד עם המיוצג, בכך שעוזר לו להציל עצמו מיד עושקו. מדברי הגמ' והפוסקים עולה, שעורך דין, אשר שם מגמתו לעשות חסד עם לקוחותיו עושה מצווה גדולה של גמילות חסדים.

● נמצא שכיום, ע"פ המנהג כמובא בדברי הש"ך, גם התובע וגם הנתבע יכולים להיות מיוצגים בבית הדין ע"י עורכי דין. בכך לכאורה משווה המשפט העברי את סדרי הדין, לנהוג כיום במשפט האזרחי חילוני. אולם ישנם מספר עקרונות יסוד, המפרידים בין המשפט העברי למשפט האזרחי. ראשית בעוד שבמשפט האזרחי הייצוג הינו חובה, ואדם המיצג את עצמו למעשה לא יזכה בדין, כמעט בוודאות, בדיני תורה מותר שיהיה ייצוג משפטי, אך אין הכרח בדבר, ובעל דין הבא בלא כל ייצוג יקבל את מלוא תשומת הלב, כשם שהיה מקבל עם ייצוג. באופן זה ישנה הוזלה משמעותית בהלכים המשפטיים, אשר מרבית הכספים כיום בהלכים אלו, הולכים לכיסם של עורכי דין. בכך ישנה הנגשה משמעותית מבחינה כלכלית של מערכת בתי הדין. בנוסף מי שמנהל את הדיון, ומחליט מתי הוא רוצה לשמוע את בעל הדין עצמו, ומתי יש לאפשר לעורך דינו לדבר, הינו אך ורק הדיין. פועל יוצא מכך הינו שחקירת העדים חייבת להתבצע רק ע"י הדיין, ולא ע"י עורכי הדין. שלא כפי הנהוג כיום במשפט האזרחי, שחקירת העדים מתבצעת ע"י עורכי הדין, בפיקוח בלבד של הדיינים. באופן זה נוצר מצב בו העדות, אחר כל המניפולציות של עורכי הדין, מוצאת פעמים רבות מהקשרה. בכך יש מעין מה שאוסרת התורה, לשמוע עדות עד מפי עד. אע"פ שכאן נשמעה עדותו של בעל הדין, אך עורכי הדין דאגו להוסיף בה נופך משלהם, אשר עלול להטות את הדין לטובת בעל דינם, בלא כל צדק ויושר.